

AMID Working Paper Series 11/2002

Uddannelsesvalg og den sociale arvs betydning – med særlig fokus på efterkommere¹

**Helena Skyt Nielsen, Ph.D.
Handelshøjskolen i Århus**

Dette notat behandler uddannelsesvalg og den sociale arvs betydning med særligt fokus på efterkommere. Der anlægges hovedsagligt en økonomisk synsvinkel, omend gennearbejdet eller publiceret økonomisk litteratur om emnet er meget sparsom.

I første afsnit diskuteres og defineres nogle begreber, som er vigtige for analysen. I andet afsnit dannes rammen for notatet ved resumé af de væsentligste danske og internationale undersøgelser på dette område, hvorefter afsnit tre gennemgår de fire – efter min vurdering – vigtigste danske bidrag en efter en. I afsnit fire gennemgås policy-anbefalinger fra undersøgelserne i det foregående afsnit. Afsnit fem giver et bud på hvilke områder, der mangler at blive ordentligt undersøgt.

1. Forståelsen af nogle væsentlige begreber

I dette afsnit diskuteres forståelsen af nogle centrale begreber i notatet. Først defineres indvandrere og efterkommere, derefter diskuteres assimilation, integration og social arv – set ud fra et økonomisk synspunkt.

1.1 Indvandrere og efterkommere

Danmarks Statistiks definition af (førstegenerations-) indvandrere indbefatter personer, som er født uden for Danmark af forældre, som er født uden for Danmark. Hvis information om en af forældrene mangler (dvs. hvis den pågældende forælder ikke er i Danmark eller er død), men den anden opfylder kriteriet, er individet også defineret som indvandrer. Hvis der ikke findes information om nogen af forældrene, er individet

¹ Dette arbejdspapir er et notat udarbejdet for Akademiet for Migrationsstudier i Danmark i forbindelse med en kortlægning af integrationsforskningen i Danmark siden 1980, udført i opdrag af Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration. Projektet vil blive sammenfattet i en endelig rapport, der forventes udgivet af Ministeriet i løbet af efteråret 2002.

også defineret som indvandrere (hvis født uden for Danmark). En indvandrer har sædvanligvis ikke dansk statsborgerskab, men indvandrere, som har boet i Danmark i mange år, kan godt have opnået dansk statsborgerskab. Efterkommere (anden-generationsindvandrere) er personer, som er født i Danmark af forældre, som er indvandrere.

1.2 Assimilation

Assimilation stammer fra latin og betyder ‘gøren lig med’, mens integration betyder ‘forening til et hele’. Blandt forskellige samfundsfaglige discipliner er der ophedet debat om definition, anvendelighed og relevans af disse begreber.

I økonomisk forskning er *økonomisk* assimilation et begreb, der umiddelbart kan operationaliseres og med en vis rimelighed kan studeres. Hvis begrebet integration søges belyst, sættes der oftest implicit lighedstegn mellem integration og økonomisk assimilation (se f.eks. Rockwool, 2000), omend begrebet integration hovedsagligt studeres inden for andre fagdiscipliner.

Forskere inden for den økonomiske disciplin beskæftiger sig naturligvis kun med assimilation i *økonomisk forstand*, hvilket betyder ‘at blive lig med’ hvad angår økonomiske variable, såsom beskæftigelsesgrad, indkomst, uddannelse og eventuelt stillingsgrad eller jobtype. Når der tales om økonomisk assimilation, stilles der således ingen krav overhovedet til lighed hvad angår levemåde, tænkemåde, holdninger, normer, kultur og påklædning.

Når økonomer taler om indvandrernes assimilationsproces, menes der derfor den proces hvor indvandrerne gradvist opnår samme beskæftigelsesgrad, indkomst, selvforsørgelsesgrad, uddannelse, stillingsgrad eller jobtype som etniske danskere (med derudover samme personlige og socioøkonomiske karakteristika).

1.3 Integration

Hvor sociologer typisk definerer integration som forbundet med at læse danske aviser, at have dansk netværk, at deltage i politiske og demokratiske beslutninger (se f.eks. Møller og Togeby, 1999), bliver dette begreb kun sjældent anvendt – eller i hvert fald sjældent operationaliseret – i den økonomiske forskning.

Assimilation i økonomisk forstand er en naturlig del af integrationsprocessen. Det faktum, at indvandrere ikke i lige så høj grad som etniske danskere er i beskæftigelse og ikke opnår samme løn, hvis de er i beskæftigelse, er et udtryk for, at integrationen ikke er fuldendt. Man kan endda mene, at økonomisk assimilation er en forudsætning for integration, idet indvandrere ikke bliver en ligeværdig og accepteret del af det danske samfund, før de i omtrent lige så høj grad som etniske danskere får mulighed for eller bliver i stand til at forsørge sig selv.

Forskning inden for den økonomiske disciplin beskæftiger sig hovedsaglig med assimilation og ikke med integration. Dette er således også gældende i den litteratur, der ligger til grund for herværende notat. Titlen på artiklen af Rosholm, Husted og

Nielsen (2002) er 'integration over generationer', men indholdet drejer sig om, hvordan forældrenes humankapital overføres til efterkommerne, og hvorvidt efterkommerne opnår samme uddannelsesniveau som etniske danskere og hvorfor. Således beskæftiger vi os med, hvorvidt efterkommerne kommer til 'at ligne' forældrene eller de indfødte, og således hvorvidt de integreres igennem assimilation. Samme forståelse af begrebet anvendes hos Hummelgaard et al. (2002) og Nielsen et al. (2001). I Undervisningsministeriet (2001:55) er ligheden mellem de to begreber underforstået. I modsætning til den økonomiske tankegang, der er skitseret ovenfor, definerer Schmidt og Jakobsen (2000:223) assimilation som ensidig tilpasning til flertallets leve- og tænkemåde, mens integration defineres som en proces, hvor majoritet og minoritet gensidigt påvirker hinanden uden at blive et.

Det bør dog nævnes, at diskussionen og relevansen af assimilation versus integration er lidt forskellig for indvandrere og efterkommere, idet sidstnævnte er både født og opvokset blandt indfødte. Mens det for indvandrere er relevant at tale om assimilation/integration af individet, er det for efterkommere relevant at undersøge assimilation/integration over generationer.

1.4 Social arv

I dette notat antages begrebet 'social arv' (hovedsaglig anvendt inden for sociologi) at afspejle det samme som intergenerational mobilitet, intergenerational spillover og intergenerational overførsel af humankapital (anvendt inden for økonomi). Alle de nævnte begreber dækker over, i hvilken grad en generation af børn 'arver' forældregenerationens sociale position defineret ved f.eks. uddannelse, beskæftigelse eller indkomst.

2. Væsentlige danske og internationale undersøgelser²

Teorier for intergenerational mobilitet forklarer uddannelse og indkomst for børnegenerationen som et resultat af *forældregenerationens egen uddannelse, indkomst og investeringer*. Faktisk betragtes familien som en produktionsenhed, hvor input er forældres humankapital, penge og tid, mens output er børnenes humankapital (Becker and Tomes, 1986). I traditionelle analyser af intergenerational mobilitet analyseres følgende process:

$$k_g = \delta k_{g-1} + \varepsilon_g, 0 < \delta < 1$$

hvor k_g angiver humankapital for generation g . Parameteren δ afgrænses til at ligge mellem 0 og 1, således at forældre maksimalt kan overføre den humankapital, som de selv har, og det resulterer i en 'regression towards the mean'. En regression på baggrund af denne ligning, hvor højre- og venstre-sidevariablen er ens, udgør den traditionelle analyse af intergenerational mobilitet. Som udgangspunkt forventes, at

² Udvalgelsen af undersøgelser til notatet er prioriteret efter følgende kriterier: i) nyt frem for gammelt ii) kvantitativt frem for kvalitativt og iii) økonomisk frem for sociologisk. Det første kriterium er retfærdiggjort pga. aldersfordelingen af efterkommere fra tredjelande, hvilket udelukker f.eks. Hummelgaard et al. (1998). De to sidste kriterier skyldes min egen komparative fordel for vurdering af økonomisk litteratur, der anvender kvantitativ analyse. F.eks. er følgende undersøgelser ikke behandlet: Røgilds (1995), Moldenhawer (2001), Mørck (1998), Ejrnæs og Tireli (1992).

den intergenerationelle mobilitet er større for generationer af indvandrere end for generationer af indfødte, fordi indvandrere assimileres over tid, se Borjas (1992, 1995). Dette bekræftes dog ikke umiddelbart af empiriske undersøgelser på området.³ I en traditionel analyse af intergenerationel mobilitet finder Borjas (1993) lav intergenerationel mobilitet blandt indvandrere i USA. Undersøgelsen er baseret på surveys foretaget med tiårs intervaller, hvor generationerne dog ikke kan forbindes direkte ved familiær forbindelse. Indvandreres indkomst påvirker ikke bare indkomsten hos efterkommere, men også hos deres børn (tredjegerationsindvandrere). Österberg (2000) analyserer individbaserede registerdata for Sverige, som kan forbinde konkrete forældre og børn. Hun udvider den traditionelle intergenerationelle analyse med quantile regressions for at identificere forskelle over lønfordelingen. Hun finder, at børn af indvandrere udviser mindre intergenerationel mobilitet end indfødte i den lave ende af lønfordelingen, mens de udviser mere mobilitet i den øvre ende af fordelingen. Dette betyder, at de lavtlønnede indvandrere har relativt svært ved at bevæge sig op i lønfordelingen, mens de højtlønnede har relativt nemt ved at bevæge sig nedad i lønfordelingen. Over generationer er det derfor mere alvorligt for indvandrere end for indfødte at være i en lavtlønsposition.

For at forklare hvorfor forskelle i uddannelse og indkomst mellem indvandrere og indfødte består igennem generationer, definerer Borjas (1992) begrebet etnisk kapital. Akkumulationen af humankapital hos børnegenerationen af indvandrere kan påvirkes af en ekstern effekt i form af den gennemsnitlige humankapital for den etniske gruppe. Hvis en etnisk gruppe som sådan har lave kvalifikationer, kan dette betyde, at forskelle i kvalifikationer består igennem mange generationer. Effekten af etnisk kapital kan afspejle forhold hos individerne selv, nemlig uddannelse eller evner, sprog, kultur og normer, præferencer, netværk, alder ved indvandring eller opholdstid. Alternativt kan etnisk kapital også afspejle, at potentielle arbejdsgivere diskriminerer en bestemt etnisk gruppe.

En tredje kanal for overførsel af humankapital mellem generationer er *nærmiljøet i opvækstfasen*. I forbindelse med indvandrere har dette en speciel fortolkning, idet et nærmiljø med mange eller få indvandrere kan påvirke overførsel af humankapital mellem generationer af indvandrere, se Borjas (1995). Hvis denne effekt er positiv, kaldes den også 'netværkseffekt' og kan afspejle øget sammenhold og identitetsfølelse i etniske grupper, som er vokset op sammen, eller forbedrede jobmuligheder. Hvis effekten er negativ, kaldes den også 'ghetto-effekt', og den kan afspejle f.eks. langsommere tilegnelse af sprog og etablering af netværk med indfødte eller fastholdelse af normer, der modvirker intergenerationel mobilitet. Se diskussion af Hummelgaard og Husted (2001), som giver et overblik over den forskningsbaserede viden af relevans for Danmark. En oplagt ghetto-effekt opstår, hvis indvandrere vokser op i et nærmiljø, hvor skolerne er kendetegnet ved dominans af to-sprogede elever. En

³ Ved estimation af en ordered probit-model finder Riphahn (2001), at efterkommere i tiltagende grad dissimileres, idet uddannelsesniveaet for efterkommere afviger mere fra de indfødtes hos yngre kohorter end hos ældre kohorter. Denne tendens bekræftes både i tyske registerdata (GSOEP) og survey data (Mikrozensus), og den kan forklares af ændringen i etnisk oprindelse over tid.

konsekvens heraf kan være langsom tilegnelse af det danske sprog og måske et lavere fagligt niveau.

Der er flere forskellige metodiske problemer i analysen af intergenerational mobilitet, hvis effekten af nærmiljø og etnisk kapital skal adskilles fra den direkte effekt af forældrevariable. Helt basalt er det problematisk at afgrænse det nærmiljø, som påvirker individet i opvæksten. Desuden kan effekten af nærmiljø være ikke-lineær, således at koncentrationen af indvandrere kun har betydning, hvis den overstiger en vis grænse. Problemer af mere teknisk karakter inkluderer identifikation og selektion. Identifikationsproblemet behandles hos Solon (1999), som anfører, at målefejl og udeladte forældrevariable fanges i etnisk kapital og effekt af nærmiljø. Ginther, Haveman and Wolfe (2000) konkluderer, at effekten af nærmiljø forsvinder, hvis tilstrækkeligt mange individuelle og forældrevariable inkluderes. De konkluderer dog også, at der kan findes en robust effekt af nærmiljøfaktorer, som er tæt relateret til udfaldsvariablen. Dette kan måske forklare, at Borjas (1992, 1995) finder, at alle tre intergenerational transmissionskanaler er vigtige, forklarende faktorer bag indkomst og uddannelse for andengenerationsindvandrere i USA.

Selektionsproblemet behandles hos Edin, Frederiksson and Åslund (2000), som antager, at bosætning af svenske indvandrere påvirkes af præferencer og den forventede arbejdsmarkedssituation. Ved hjælp af svenske registerdata (LINDA) finder de tegn på, at bosætning er endogen for arbejdsmarkedssucces målt ved ledighed og indkomst. Det rapporteres, at etnisk koncentration øger arbejdsmarkedssucces (specielt i bunden af skill-distribution), og at manglende korrektion for endogenitet medfører en negativ bias på denne effekt.

3. De fire vigtigste danske undersøgelser⁴

3.1 Rosholm, Husted & Nielsen (2002)

I denne artikel har vi undersøgt, hvorvidt den mislykkede integration af indvandrere fra mindre udviklede lande kan opvejes af integration over generationer, i.e. intergenerational mobilitet. Fokus er rettet mod valg af uddannelse, og der fokuseres på efterkommere fra udviklingslande (LDCs). Baggrunden for denne undersøgelse er forskningsmæssig, og det teoretiske udgangspunkt er et test af tre verserende hypoteser for kanaler til transmission af humankapital mellem generationer, nemlig direkte fra forældre, fra den etniske gruppe eller via nærmiljø. Datagrundlaget er en registerbaseret totalstikprøve af andengenerationsindvandrere i Danmark i alderen 18-30 år og en stikprøve på 10% af danske unge i alderen 18-30 år for 1998. Da danske efterkommere stadig er meget unge, korrigeres stikprøven af danskere, således at aldersfordelingen svarer til den for andengenerationsindvandrere.

Uddannelse inddeles i seks hovedkategorier, hvilket danner basis for den afhængige variabel i en ordnet probit-model. Det undersøges hvilke karakteristika, der er

⁴ Se fodnote 2.

forbundet med højere igangværende og/eller færdiggjort uddannelse.⁵ De seks niveauer er 1) grundskole, 2) gymnasial uddannelse, 3) erhvervsfaglig uddannelse, 4) kort videregående uddannelse, 5) mellemlang videregående uddannelse, og 6) lang videregående uddannelse. Det er bemærkelsesværdigt, at kvinder fra udviklingslande i højere grad end deres mandlige ligemænd har færdiggjort en uddannelse. Over halvdelen af kvinderne har færdiggjort mere end blot grundskolen, mens tallet for mændene er under 40%. Til sammenligning er tallet for etnisk danske mænd og kvinder ca. 70% (højest for kvinderne), når deres aldersfordeling korrigeres.

I den empiriske analyse lægges der vægt på de forklarende variable, som beskriver de tre mulige kanaler for overførsel af humankapital mellem generationer, hvilket omfatter oplysninger vedrørende forældrene, etnisk gruppe (kun indvandrere) og nærmiljø i opvækstfasen. Desuden anvendes selvfølgelig oplysninger om individet selv. Udvalgte resultater er gengivet i Tabel 1.

Undersøgelsen viser, at selve den sociale arv (i.e. graden af overførsel af humankapital mellem generationer) er omtrent den samme for danskere og andengenerationsindvandrere. Derfor overføres de dårlige kvalifikationer hos efterkommernes forældre til den næste generation, hvorfor efterkommerne klarer sig dårligere i uddannelsessystemet end etniske danskere. Efterkommerne får således i mindre grad end etniske danskere en kompetencegivende uddannelse, og hvis de opnår en uddannelse, vil den typisk være kortere end den, som de etniske danskere opnår.

⁵ Der estimeres to ordnede probit-modeller: en for igangværende eller færdiggjort uddannelse og en anden for færdiggjort uddannelse.

Tabel 1. Effekten på sandsynligheden for at fuldføre/gå igang med uddannelser, 18-30-årige.

Forældrevariable	Mænd		Kvinder	
	Efterkommere	Danskere	Efterkommere	Danskere
Ændring i sandsynligheden for at tage de respektive uddannelser (procent)				
Faglig uddannelse:				
- antal år i Danmark	-		0,8*	
- uddannelse (antal år)	1,3	1,4	0,8	1,1
- bruttoindkomst	-	0,1	0,3	0,2
- arbejdsmarkedserfaring (år)	2,0	0,6	0,9	0,4
Kort videregående uddannelse:				
- antal år i Danmark	-		1,4*	
- uddannelse (antal år)	2,0	5,6	1,5	3,8
- bruttoindkomst	-	0,4	0,5	0,6
- arbejdsmarkedserfaring (år)	3,2	2,5	1,5	1,4
Mellemlang videregående udd.:				
- antal år i Danmark	-		1,7*	
- uddannelse (antal år)	2,5	7,0	1,9	5,5
- bruttoindkomst	-	0,5	0,6	0,8
- arbejdsmarkedserfaring (år)	4,0	3,1	1,9	2,0
Lang videregående udd.:				
- antal år i Danmark	-		2,6*	
- uddannelse (antal år)	3,7	10,9	2,9	10,0
- bruttoindkomst	-	0,8	0,9	1,5
- arbejdsmarkedserfaring (år)	5,9	4,8	2,9	3,5
Etnisk kapital (uddannelse)				
Faglig uddannelse	2,8		1,8	
Kort videregående uddannelse	4,5		3,2	
Mellemlang videregående udd.	5,6		4,0	
Lang videregående udd.	8,3		6,1	
Civilstand				
Faglig uddannelse				
- gift med dansker	-	-2,9	-	-5,3
- gift med indvandr	-29,8	-	-26,7	-
Kort videregående uddannelse				
- gift med dansker	-	-10,4	-	-
- gift med indvandr	-42,0	-	-41,9	-
Mellemlang videregående udd.				
- gift med dansker	-	-12,7	-	-25,7
- gift med indvandr	-48,7	-	-50,6	-
Lang videregående udd.				
- gift med dansker	-	-18,9	-	-41,5
- gift med indvandr	-63,4	-	-70,0	-
Nationalitet				
Pakistaner				
- faglig uddannelse	15,7		9,7*	
- kort videregående uddannelse	26,3		17,8*	
- mellemlang videregående udd.	33,0		22,9*	
- lang videregående uddannelse	50,9		35,9*	

Noter: “-“ angiver, at den pågældende forældrevariabel ikke har en statistisk sikker (signifikant) indflydelse på sandsynligheden for at foretage den pågældende uddannelse. Alle medtagne effekter er signifikante på 5% niveau, med undtagelse af de med * mærkede effekter, som er signifikante på 10% niveau. I tabellen er alene medtaget de variable, der har en signifikant betydning for mindst én af grupperne, og hvis variablen ikke er en indikatorvariabel, angiver tallene effekten af en 10% ændring i den pågældende variabel.

Kilde: Rosholm, Husted og Nielsen (2002).

Både forældres uddannelse, erfaring og (for kvindernes vedkommende) opholdstid og indkomst har en signifikant effekt på børnenes uddannelsesniveau. Desuden kan bemærkes, at ikke kun den direkte effekt af forældres uddannelse på børns uddannelse er positiv, men også det gennemsnitlige uddannelsesniveau hos den etniske gruppe. Der synes således at være en ganske betydelig etnisk eksternalitet, når der ses på niveauet af uddannelse.

Det lavere uddannelsesniveau hos efterkommere kan både henføres til manglende påbegyndelse og øget frafald fra uddannelser. Derfor er en oplagt mulighed at styrke vejledning i skolesystemet i forhold til valg af uddannelse. Det optimale ville være vejledning af både den unge og dennes forældre fra en kyndig person med tværkulturel indsigt, eftersom konklusionerne vedrørende den sociale arv understreger, at også forældrenes velvilje er essentiel for succes i uddannelsesystemet (se i øvrigt Schmidt og Jakobsen, 2000).

Udover social arv er civilstatus også afgørende for at få en uddannelse. Både for danskere og efterkommere af begge køn mindsker giftermål sandsynligheden for at opnå en uddannelse betydeligt. Sandsynligheden mindskes yderligere for efterkommerne, hvis de er gift med en anden indvandrer. For efterkommere af begge køn bevirker denne effekt, at sandsynligheden for at færdiggøre en videregående uddannelse mindskes med over 40%, hvis man er gift. I den udstrækning efterkommerne gifter sig med en person, som bliver familiesammenført fra oprindelseslandet, ville en oplagt policykonklusion være at være meget opmærksom på, at den familiesammenførte person bliver integreret på det danske arbejdsmarked.

3.2 Hummelgaard, Husted, Nielsen, Rosholm & Smith (2002)

I tillæg til uddannelsesvalget (se Rosholm, Husted og Nielsen, 2002) undersøger Hummelgaard et al. (2002) overgangen fra skolesystem til arbejdsliv og sammenligner denne med overgangen for etniske danskere. Baggrunden for denne undersøgelse er forskningsmæssig. Datagrundlaget er en registerbaseret totalstikprøve af andengenerationsindvandrere i Danmark i alderen 18-35 år og en stikprøve på 10% af danske unge i alderen 18-35 år. Begge datasæt angår perioden 1984-98.

Vi undersøger uddannelsesvalg, ventetid fra uddannelsessystemet er forladt indtil det første ordinære job og varighed af den første beskæftigelsestilstand. Hver model estimeres ved brug af den mest simple og oplagte statistiske metode. I alle modeller inkluderes tre sæt variable relateret til de tre kanaler for intergenerationelle overførsler. Desuden inkluderes individuelle karakteristika såsom alder og civilstatus, og indikatorer for oprindelsesregion, og analysen opdeles på køn.

Efterkommerne klarer sig betydelig dårligere på arbejdsmarkedet end danske unge. Efterkommerne må vente længere tid på at få et arbejde efter afsluttet uddannelse end danske unge. Ventetiden på det første job er over 3 måneder for ca. 10% (20%) af de mandlige (kvindelige) efterkommere, og de tilsvarende tal for etnisk danske unge er ca. 1%, hvis de havde tilsvarende karakteristika. Uddannelse har stor betydning for, hvor hurtigt de får fodfæste på arbejdsmarkedet, men uddannelse har dog mindre

betydning for efterkommernes jobchancer end for danske unge. Især for kvinderne er denne tendens klar. Det peger som andre undersøgelser på, at veluddannede efterkommere i et eller andet omfang bliver diskrimineret på arbejdsmarkedet. Men også forhold på hjemmefronten kan spille væsentligt ind.

Varigheden af den første beskæftigelsesperiode er ca. 10 måneder for etniske danskere og 8 måneder for efterkommere, og uddannelse har for alle betydning for chancen for at fastholde jobbet. Ser man på forskelle mellem nationaliteter, er der tendens til, at pakistanere tager en længere uddannelse end tyrkere, men at tyrkere venter kortere tid på det første job og fastholder det i længere tid sammenlignet med pakistanere. Ligeledes er arbejdsløsheden større for pakistanere end for tyrkere. De nævnte tendenser ses både for mænd og kvinder.

Som nævnt under gennemgangen af Rosholm, Husted og Nielsen (2002) er der en betydelig social arv i uddannelsesvalget både for efterkommere og etniske danskere. Der er en klar tendens i retning af, at den sociale arv får meget mindre betydning, når de unge først er kommet ind på arbejdsmarkedet. Den største betydning af den sociale arv på indtræden på arbejdsmarkedet synes at ske indirekte via betydningen af social arv for uddannelsesvalget. Dette gælder både danske unge og unge efterkommere.

Med hensyn til ventetiden for at få det første job er betydning af egne forældres placering på arbejdsmarkedet lille, og mindre for efterkommerne end for danske unge. Igen er etnisk kapital, dvs. den etniske gruppes gennemsnitlige uddannelses- og arbejdsmarkedsmæssige placering af en vis betydning. Alt i alt synes unge indvandrerkvinder at være bedst til at bryde den sociale arv.

Ligesom giftermål mindsker sandsynligheden for at gennemføre en uddannelse, har ægteskab også en signifikant negativ effekt på sandsynligheden for at komme i beskæftigelse. Dette gælder både mandlige og kvindelige efterkommere, men findes ikke tilsvarende for unge danskere. Analyserne kan ikke afdække den præcise årsagssammenhæng mellem ægteskab og de unges uddannelse og beskæftigelsesforhold. Den negative sammenhæng kan dels skyldes, at ægteskab i sig selv skader uddannelse og arbejdsmarkedskarriere, og dels at manglende uddannelse og beskæftigelse tilskynder de unge til at gifte sig tidligt.

3.3 Undervisningsministeriets undersøgelse

Formålet med undersøgelsen er at beskrive indvandreres og efterkommeres vej igennem det danske uddannelsessystem. Undersøgelsen baseres på Danmarks Statistiks integrerede elevstatistik (INTE) register og Undervisningsministeriets statistikmodul. Undersøgelsen er udelukkende af beskrivende karakter, og emnet social arv behandles ikke. Undersøgelsen refereres alligevel her, idet den er meget ny og beskriver efterkommeres uddannelse i detaljer.

Blandt indvandrere i Danmark har 57% ikke medbragt nogen erhvervskompetencegivende uddannelse. Disse fordeler sig ligeligt i grupperne: ingen grundskole, højst grundskole og mere end grundskole. Selvom indvandrere fra Asien

og Afrika i mindre grad end andre medbringer uddannelse fra hjemlandet, udgør de med en kompetencegivende uddannelse næsten 30.000 personer.

Indvandrere og efterkommere vælger ofte erhvervsfaglige ungdomsuddannelser, og de mest populære fag er servicefag (specielt frisør, tandklinikassistent, beklædningshåndværker og optometrist) og jern- og metalfag (specielt automekaniker). Blandt etniske danske unge er der sket et fald i andelen på erhvervsfaglige ungdomsuddannelser, mens der er sket en stigning for både indvandrere og efterkommere.

Hvor der blandt 16-19-årige etniske danskere er sket en stigning i andelen, der vælger almengymnasiale uddannelser, er der sket et fald blandt efterkommere, som dog modsvares af en firdobling i andelen, der vælger erhvervsgymnasiale uddannelser. Polske indvandrere og efterkommere synes at have en stærk tradition for at uddanne sig, idet andelen af de 16-19-årige, som er igang med en ungdomsuddannelse er den samme som for etniske danskere i samme aldersgruppe. Ligeledes er polakkerne stærkt repræsenteret på de videregående uddannelser, hvor der blandt de 20-24-årige er mere end dobbelt så høj en andel sammenlignet med etniske danskere på både korte og lange videregående uddannelser.

Blandt de tre største indvandrer- og efterkommergrupper (tyrkere, pakistanere, eksjugoslaver) er det helt klart pakistanerne, som uddanner sig mest både mht. ungdomsuddannelser og videregående uddannelser. Blandt pakistanske efterkommere er ca. samme andel af de 16-19-årige og de 20-24-årige i gang med henholdsvis en ungdomsuddannelse og en videregående uddannelse.

Indvandrere og efterkommere er overrepræsenterede inden for sundhedsfagene, både når det drejer sig om korte, mellemlange og lange videregående uddannelser. På de korte og mellemlange videregående uddannelser er de også overrepræsenterede inden for teknik.

Når det drejer sig om overgange fra et uddannelsesniveau til det næste, er forskellene beskedne, men fuldførelsesprocenter er dog noget lavere. For både etniske danskere, efterkommere og indvandrere går 90-95% videre fra grundskole til ungdomsuddannelse, og for alle tre grupper går ca. 90% videre i uddannelsessystemet efter afsluttet ungdomsuddannelse, men grundet et større frafald er der dog færre indvandrere og efterkommere, der fuldfører et givet niveau af uddannelse.

Regeringens første målsætning er, at i løbet af en tiårig periode skal 95% af en årgang afslutte en ungdomsuddannelse. Blandt indfødte er der allerede nu 95%, som *påbegynder* en ungdomsuddannelse, men kun godt 80% af en årgang der *afslutter*. For efterkommere er der 90% som *påbegynder*, mens der (skønsmæssigt) kun er ca. 2/3 af en årgang, der *afslutter*. Regeringens anden målsætning er, at 50% af en ungdomsårgang skal afslutte en videregående uddannelse. Blandt de indfødte afsluttede ca. 40% af 1998-årgangen en videregående uddannelse og tallet er (skønsmæssigt) ca. 10% lavere for efterkommere.

3.4 Socialforskningsinstituttet (Schmidt & Jakobsen, 2000)

For at få kendskab til hvordan nydanskere lever, og om deres livssituation adskiller sig fra andre danskeres, iværksatte Socialforskningsinstituttet i 1987 en landsdækkende interviewundersøgelse af unge nydanskere fra Eksjugoslavien, Tyrkiet og Pakistan. Denne undersøgelse blev foretaget i 1989 og gentaget i 1999.

Undersøgelsen omfatter 'nydanskere' generelt, hvilket er defineret som unge, der var mellem 18 og 25 år i 1989 og som havde opholdt sig i Danmark i mindst 10 år. Som påpeget af forfatterne selv og af Hummelgaard et al. (1998), og som udførligt vist af Riphahn (2001), er denne distinktion vigtig for resultaterne, idet efterkommere ligner indfødte mere end 'unge indvandrere' gør. Hovedsagelig kapitel 3 og 7 i bogen behandles her, idet resten af bogen anses for irrelevant for herværende notat.

Undersøgelsen baseres på landsdækkende interviewundersøgelser omfattende ca. 1000 børn af tyrkiske, pakistanske og eksjugoslaviske gæstearbejdere. Det er således ikke registerbaserede data som i de andre undersøgelser. Der er ca. en tredjedel bortfald, og dette synes systematisk, idet de unge mennesker i undersøgelsen klarer sig bedre end registerdata viser. Dog genfindes tendenserne i store træk fra Undervisningsministeriet (2001) vedrørende uddannelsesvalg, uddannelseslængde og forskelle mellem de tre etniske grupper.

Forfatternes hovedkonklusionen er (p. 26), at nydanskerne gennemgående klarer sig godt. Det er dog en sandhed med modifikationer. Til trods for systematisk bortfald (negativ bias), viser tabellerne, at 70% af tyrkiske mænd og 60% af tyrkiske kvinder som 30-35-årige ikke er i gang med eller har fuldført en kompetencegivende uddannelse (p. 68), og at beskæftigelsesfrekvensen er under 50% for tyrkiske og pakistanske kvinder (p. 83).

Schmidt og Jakobsen (2000) finder en vis betydning af social arv for opnået uddannelse, idet forældrenes uddannelsesbaggrund og deres holdning til uddannelse er afgørende for, om børnene får en erhvervsrettet uddannelse. De ser, at andelen af nydanskere med erhvervsrettet uddannelse er mindre i familier, hvor mindst en forælder ikke har færdiggjort grundskolen. Henholdsvis 13 og 16% af pakistanske og tyrkiske kvinder angiver, at deres forældre ikke ville have, at de tog en erhvervsrettet uddannelse (p. 75). For tyrkiske kvinder angiver en lignende andel forældrenes modstand som årsag til, at de ikke har færdiggjort grundskolen (p. 47).

Der er en betydelig del af tyrkiske og pakistanske piger, som angiver ikke at have uddannet sig p.g.a. giftermål eller graviditet. I undersøgelsens kapitel 7 ses, at 91% af tyrkerne gifter sig med en familiesammenført landsmand, og over 75% er blevet gift før en alder på 22 år. Blandt pakistanere er færre blevet gift med en familiesammenført landsmand, mens flere er blevet tidligt gift. Dog mener 50% af tyrkerne, og henholdsvis 34 og 22% af de pakistanske mænd og kvinder, at deres børn bestemt skal have lov til at gifte sig med en dansker, hvilket kan indikere en integration over generationer. Dette er en højere andel end Rockwool (2000) fandt blandt de samme

etniske grupper, hvilket kan skyldes, at Schmidt og Jakobsens personer er yngre i gennemsnit og indvandringsalderen er lavere i gennemsnit.

4. Policy-anbefalinger

Undervisningsministeriet anfører i kap. 10, at (ikke bare en anbefaling, men) en forudsætning for at nå regeringens målsætning er, at efterkommere tilnærmer sig niveauet for etniske danskere hvad angår de to målvariable: i) andel af en ungdomsårgang, der færdiggør en ungdomsuddannelse og ii) andel, der færdiggør en videregående uddannelse. Dette er nødvendigt, fordi efterkommere udgør en stigende andel af ungdomsårgangene og ikke er en ligegyldig restgruppe.

De to første hovedundersøgelser, der refereres i dette notat, anbefaler samstemmende at fokusere på, at efterkommere opnår en kompetencegivende uddannelse, fordi dette er afgørende for indtræden på arbejdsmarkedet. Desuden er det vigtigt, at de får en løn, der afspejler deres opnåede uddannelse – eller rettere et job svarende til deres uddannelse – for at øge incitamentet til at uddanne sig.

I praksis betyder dette, at hovedbarriererne for at opnå uddannelse skal fjernes. Forældres mangel på succes på det danske arbejdsmarked er en af hovedbarriererne. En anden barriere for at få uddannelse og at bruge den bagefter er giftermål med en indvandrer. I den udstrækning at efterkommere gifter sig med en person, som bliver familiesammenført fra oprindelseslandet, ville en oplagt policykonklusion være at være meget opmærksom på, at den familiesammenførte mand bliver integreret på det danske arbejdsmarked.

Schmidt og Jakobsen (2000) baserer deres policykonklusioner på nydanskernes egne ideer i kvalitative interview (kap. 10). Alle nydanskernes forslag til integrationstiltag er på nuværende tidspunkt gennemført bortset fra et forslag om en støtteperson eller vejleder med flerkulturel kompetence i overgangen fra skole til erhverv. Denne person skal dels hjælpe den unge i dennes valg, men i mindst lige så høj grad understøtte og forklare valget for forældrene. Dette forslag sætter endnu en gang fokus på, at det kan være problematisk for nydanskere at løsrive sig fra deres sociale baggrund og (for nogle) traditionelle familiemønstre. Dette skyldes ikke kun social arv i gængs forstand men også det faktum, at nydanskere ikke i lige så høj grad som danskere er opdraget til at bestemme selv men i stedet til at lytte til forældrenes råd.

Dette råd er næsten identisk med Ejrønæs og Tireli (1992:73-76), som anfører, at hovedproblemet for de tyrkiske unge er forældrenes ringe viden om det danske uddannelsessystem. Der hersker en 'alt-eller-intet-holdning,' der indikerer, at kun en akademisk uddannelse værdsættes, og at forældrenes forventninger er urealistisk (høje eller lave). Dette kunne afhjælpes med oplysning og engagement.

5. Hovedproblemer – hvor mangler der viden?

Der er ikke så mange efterkommere fra den tredje verden endnu, og den danske litteratur er baseret på data frem til 1998 eller 1999, hvor der stort set kun var tyrkere

og pakistanere under 25 år – så grundlaget for at sige noget om den voksne generation af efterkommere er lidt spinkelt. Om nogle få år, når datagrundlaget bliver lidt bedre, skal der laves velunderbyggede, videnskabelige undersøgelser af de voksne efterkommere på arbejdsmarkedet. Får de mulighed for at bruge deres uddannelse på arbejdsmarkedet? Hvad er effekten af diskrimination på beskæftigelse og løn?

For Danmark er der ikke lavet traditionelle analyser af intergenerationel mobilitet, som f.eks. Borjas (1995) og Österberg (2000). Sådanne undersøgelser besværliggøres af de mangelfulde oplysninger om forældres uddannelse fra hjemlandet, idet disse oplysninger ikke er blevet indsamlet systematisk, men kun er opgjort ved en surveyundersøgelse fra 1999. Det er således ikke muligt at have samme højre- og venstresidevariabel i en analyse af uddannelsesmobilitet over generationer, men kun i en analyse af indkomstmobilitet over generationer. Sidstnævnte analyse ville dog være interessant for at sammenligne med udenlandske resultater.

Der er store etiske problemer forbundet med restriktiv lovgivning vedrørende giftermål, familiesammenføring, tvangsægteskaber og fertilitet blandt indvandrere. Ikke desto mindre synes det svært at komme uden om disse emner, når det drejer sig om, hvad der hindrer assimilations- og integrationsprocessen. Man kunne derfor vælge at undersøge disse ømtålelige emner nærmere blandt efterkommere – i et økonomisk perspektiv. Hvad betyder det for efterkommeres arbejdsmarkedskarriere, at de indgår ægteskab med familiesammenførte personer fra deres etniske oprindelsesland? Hvordan integreres disse familiesammenførte ægtefæller? Hvad betyder de familiesammenførte ægtefællers integration for andengenerationsindvandrernes arbejdsmarkedskarriere? Hvordan er fertiliteten blandt efterkommere, og hvordan påvirker dette arbejdsmarkedskarrieren? Resultaterne af disse undersøgelser kunne give et fingerpeg om, hvorvidt der er behov for en særlig integrationsindsats for nogle grupper af efterkommere.

Litteratur

- Becker, G. S. and N. Tomes (1986), Human capital and the rise and fall of families, *Journal of Labor Economics*, vol. 4, pp. S1-39.
- Borjas, G. J. (1992), Ethnic Capital and Intergenerational Mobility, *Quarterly Journal of Economics*, vol. 107(1), pp. 123-150.
- Borjas, G. J. (1993), The Intergenerational Mobility of Immigrants, *Journal of Labor Economics*, vol. 11(1), pp. 113-135.
- Borjas, G. J. (1995), Ethnicity, Neighborhoods, and Human Capital Externalities, *American Economic Review*, vol. 85, pp. 365-390.
- Edin, P.- A., P. Frederiksson, and O. Åslund (2000), Ethnic Enclaves and the Economic Success of Immigrants - Evidence from a Natural Experiment, CEPR DP #2729.
- Ejrnæs, M. og Ü. Tireli (1992), Æblet falder langt fra stammen. Fremad.
- Ginther, D., R. Haveman, and B. Wolfe (2000), Neighborhood Attributes as Determinants of Children's Outcomes: How Robust are the Relationships?, *Journal of Human Resources*, vol. 35(4) pp. 603-642.
- Hummelgaard, H., B., K. Graversen, L. Husted og J. B. Nielsen (1998), Uddannelse og Arbejdsløshed blandt unge indvandrere, AKF rapport, AKF forlaget, København.
- Hummelgaard, H. og L. Husted (2001), Social og etnisk bestemt bosætning: Årsager og konsekvenser. Rapport, AKF forlaget.
- Hummelgaard, H., L. Husted, H. S. Nielsen, M. Rosholm og N. Smith (2002), Uddannelse og arbejde for andengenerationsindvandrere. Rapport. AKF&CIM.
- Moldenhawer, B. (2001), En Bedre Fremtid, Hans Reitzels Forlag.
- Mørck, Y. (1998) Bindestragsdanskere, Forlaget Sociologi.
- Nielsen, H. S., M. Rosholm, N. Smith and L. Husted (2001), Intergenerational Transmission and the School-to-work Transition for 2nd Generation Immigrants. IZA WP #296 and CLS WP 01-04.
- Ripahn, R. (2001), Dissimilation? The Educational Attainment of Second Generation Immigrants, CEPR DP #2903.
- Rockwool (2000), Integration omkring Årtusindskiftet, Rockwool Fondens Forskningsenhed, Århus Universitetsforlag.
- Rosholm, M., L. Husted og H. S. Nielsen (2002), Integration over generationer? Anden generations indvandrenes uddannelse. Udkommer i *Nationaløkonomisk Tidsskrift*.
- Røgilds, F. (1995), Stemmer i et Grænseland, Forlaget Politisk Revy.
- Schmidt, G og V. Jakobsen (2000), 20 år i Danmark. Børn af Gæsterbejderne, Socialforskningsinstituttet.
- Solon, G. (1999), Intergenerational mobility in the labour market, in Ashenfelter, O. and D. Card (eds.), *Handbook of Labor Economics*, Vol 3, Elsevier.
- Møller, B. og L. Togeby (1999), Oplevet diskrimination. En undersøgelse blandt etniske minoriteter. København: Nævnet for etnisk ligestilling.
- Undervisningsministeriet (2001), Indvandrere og Efterkommere i Uddannelsessystemet. Undervisningsministeriet.
- Österberg, T. (2000), "Intergenerational Income Mobility among Individuals with Different Ethnic Origin." Ch. IV in *Economic Perspectives on Immigrants and Intergenerational Transmissions*. Ekonomiska Studier 102, Göteborgs Universitet, Sverige.

Uddannelsesvalg og den sociale arvs betydning – med særlig fokus på efterkommere.

© Helena Skyt Nielsen

ISSN 1601-5967

Published by:

AMID

Aalborg University

Fibigerstraede 2

DK-9220 Aalborg OE

Denmark

Phone + 45 96 35 91 33

Fax + 45 98 15 11 26

Web: <http://www.humsamf.auc.dk/amid>

AMID – Akademiet for Migrationsstudier i Danmark

The Academy for Migration Studies in Denmark

Director: Professor dr. phil. Ulf Hedetoft

The Academy for Migration Studies in Denmark, AMID, is a consortium consisting of researchers at research centers representing three institutions of higher education and two research institutes. AMID is supported by the Danish Research Councils of the Humanities and the Social Sciences.

The Consortium consists of the following members:

Aalborg University--Department of Sociology, Social Studies and Organization, Department of Economics, Politics and Administration, as well as *SPIRIT* (School for Postgraduate Interdisciplinary Research on Interculturalism and Transnationality) and Institute for History, International and Social Studies. Aalborg University is the host institution.

The Aarhus School of Business--CIM (Centre for Research in Social Integration and Marginalization).

Aarhus University--Department of Political Science.

The Danish National Institute of Social Research (Socialforskningsinstituttet, SFI).

The Institute of Local Government Studies (Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut, AKF).